

Oponentský posudek disertační práce Kryštofa Boháčka
„Platónův purpurový stín aneb dvojhlavý plavec na ponorné řece“

Disertační práce Kryštofa Boháčka představuje velmi obsáhlý a ambiciózní pokus o interpretaci myšlení Gorgii z Leontín, a to jak na základě jeho dochovaného díla, tak na pozadí dobových i předcházejících myšlenkových proudů; ve druhé části je pak předložen pokus o interpretaci Platónova díla, resp. té jeho části, která podle doktoranda představuje reakci právě na Gorgiův způsob myšlení. Práce je založena na několika ústředních tezích:

1/ celé tzv. sofistické hnutí je třeba reinterpretovat, a to ve světle skutečnosti, že Gorgiás netvoří jeho součást, tj. Gorgiás není sofista, naopak ostatní „tradiční“ či „enumerativní“ sofisté představují tzv. prótagorovský proud myšlení /jsou to „prótagorovci“/;

2/ dochované Gorgiovo dílo umožňuje předložit jeho výklad jakožto určité specifické filosofie „dynamického logu“ či tekoucí fysis; jednotlivá Gorgiova díla jsou tedy navzájem kompatibilní, nemusí být čtena jakožto postupné etapy myšlenkového úsilí, kdy následující etapa se nutně musí vylučovat s etapou předcházející; jinak řečeno, spis „O nebytí“ představuje „negativ“ Gorgiova myšlení, zatímco „Chvála Heleny“ jeho „pozitiv“;

3/ takto pojaté Gorgiovo myšlení se domnívá autor nacházet přítomno v podobě „purpurové niti“, jež se táhne řadou Platónových tzv. raně-středních a středních dialogů; z tohoto hlediska se v nich Platón vlastně vyrovnává s výzvou či alternativou, jakou právě Gorgiovo myšlení nabízí;

4/ tato interpretace, či přesněji tento způsob čtení ovšem předpokládá zase určitý způsob čtení Platónových dialogů i postavy platónského Sókrata, a to způsob, řekněme, „racionalizující“, či minimálně pracující specifickým způsobem s Platónovou ironií i s chápáním „tragiky“ či „tragičnosti“ u Platóna a u ústředních postav jeho dialogů, zejména u Sókrata;

5/ všechny dosavadní teze nicméně mají za důsledek také určitý způsob hodnocení, či přesněji: přehodnocení dalších oblastí řeckého kulturního a společenského života, zejména literatury, způsobu fungování polis atp., stejně jako si kladou za cíl atakovat určitou tradici chápání řecké filosofie nebo snad filosofie vůbec; myšlení Gorgii z Leontín představuje podle autora „dynamickou alternativu“ ke „klasickému filosofickému pohledu“ /uvedeno v abstraktu práce, přitom ovšem není precizováno, co tento pohled obnáší, snad platonismus?/.

Cíle, které si doktorand klade, tedy nejsou malé, a řekněme hned v úvodu, že se nabízí otázka, nepřesahují-li výrazně nároky na disertační práci kladené. Práce sama má ostatně bez příloh téměř 500 stran, a klade tak nemalé nároky také na čtenáře. Ústřední otázkou nicméně zůstává, nakolik argumentačně pregnantně je doktorand s to své teze, často záměrně provokativní až bořitelské, predestřit a před čtenářem obhájit. Po mém soudu se to autorovi daří výslovně pouze ve druhém bodě, tzn. při výkladu Gorgiova myšlení, i když i zde lze

vznést některé závažné námitky; částečně pak lze přiznat oprávnění i třetí autorově tezi, tj. roli Gorgii pro platónské myšlení, nikoli však v natolik maximalistické podobě, jaká je zde představena. V ostatních bodech mě autor nepřesvědčil.

Není možné vypočítat na tomto omezeném prostoru všechny výtky či podněty, jež může pozorný čtenář k pětisetstránkovému dílu mít; pokusím se pouze poukázat na to, kde a proč je autor nepřesvědčivý a kde se po mém soudu dopouští výraznějších chyb. Hned v úvodu bych však ráda zdůraznila, že celá práce je nesena optikou, kdy se autor téměř ztotožňuje s myšlením myslitele, jemuž věnuje svou pozornost, že tedy práce má v tomto smyslu téměř seberefrenční charakter; právě to po mém soudu způsobuje onen „optický posun“, kdy čtenář je už od začátku tlačěn a manipulován do gorgiovské či alespoň „gorgiánské“ pozice, tj. do pozice aspoň nějak „purpurové“, vyjádřeno termíny autorovými, a že pisatel, který sám už vidí „purpurově“, chce takto nastavit i vidění čtenářovo. Toto předchůdné vidění nicméně brání zaujetí určitého odstupu, který se pro interpretaci jeví být podstatný.

Má první konkrétní výtka se týká doktorandovy práce s doxografickou tradicí. Ta je v případě presokratiků nevyvážená, většina svědectví je pozdních a zhusta si odporují, tzn. je možné zkonstruovat dosti odlišné životopisy na základě různých svědectví. V Boháčkově vidění je pak řecký svět přímo zabydlen množstvím Gorgiových žáků: za ty jsou považováni nejen obligátní Pólos či Menón či Ísokratés, ale také tragický básník Agathón a Thýkýdídés! Jestliže na s. 102 tuto tezi stran Thýkýdida čteme zeslabenou slůvkem „snad“ /a hledáme-li odkaz na autora, který tuto doxografickou tradici uvádí, nalezneme v pozn. 301 jen poukaz na Buchheimovu knihu o Gorgiovi; přitom Buchheim na inkriminovaném místě nic o žakovství Thýkýdidově nepíše, čteme pouze „als stark beeinflusst erweisen sich in ihrem Fach der Tragiker Agathon und Thukydides.“, resp. odkaz na pasáž z Thýkýdida, jež „in ihrem Kontext auch sonst mehrfach Winke in Richtung auf die Denkungsart des Gorgias aufweist“, s. X-XI Boháčkem citovaného díla/, pak v dalších kapitolách práce už se bere Thýkýdidovo žakovství za dané, od Gorgii má mít historik přímo ústřední teze svého díla. Přitom tradice /Marcellinus, Vita Thucydidi či Suda/ uvádí jako Thýkýdidova učitele Antifóna, a z filosofů Anaxágoru. Vůbec otázka vlivu se v práci zdá být zhusta zaměňována s žakovstvím jako takovým. Nejistota či vágnost tradice je autorem bagatelizována, samo žakovství Gorgiovo u Empedoklea, sice doxograficky doložené, ale přijímané jen částí badatelů, je komentováno slovy: „Spolehlivě ovšem víme, že byl žákem Empedokleovým..“ /s. 101/; podobně také nevíme, jestli se Gorgiás „do hloubky zabýval situací tragického hrdiny“ /s. 223/, takové tvrzení se z dochovaných textů nedá vyvodit, autorem je však bráno jako dané; analogicky „víme však, že Platón snad ještě souběžně se svými prvními dialogy tragédie psal“ /s. 252/ - v této věci už vůbec nepanuje žádná shoda, nevíme nic. Gorgiovské nasvícení, ano přesvícení obrazu řecké kultury pak dokládá razantnost následujícího tvrzení: Gorgiova Apologie

Palamédova „musela být podle všeho Platónovi při psaní Apologie vzorem“ /455/ //!. A ve výčtu by se dalo pokračovat.

Podobné práce s prameny jsme svědky při rozboru kategorie *sofisty*, přitom pro autora se jedná o kategorii ústřední, neboť jeho cílem je dokázat, že Gorgiás žádný sofista nebyl. Při představení pojmu jsme nicméně odkázáni de facto jen na dva sekundární texty /Kerferdův a Lawson-Tancredův/, nejsou probrány, jak by se nabízelo, exemplární případy užití podle Liddle-Scott-Jonesova lexikonu, tudíž argumentace je jen částečná a nepřesvědčivá. Autor posléze vyhodnotí ony „nové“ sofisty, k nimž má podle tradice příslušet i Gorgiás, jako skupinu ovlivněnou Prótagorou jakožto ústředním myslitelem, jsou to pro něj „prótagorovci“, a mezi ně Gorgiás ovšem nepatří. Domnívám se, že se jedná o zjednodušení celé věci, které především bagatelizuje rozdíly mezi naukami jednotlivých sofistů, jež se vyjevují i na základě dochované evidence, byť fragmentární, a že by bylo vhodnější následovat starého příkladu Groteho z jeho *History of Greece* z r. 1851: ten poukazoval na velikou rozmanitost v myšlení jednotlivých sofistů, a v tom ho mnozí následují /nově např. E. Schiappa v díle *Protagoras and Logos*, Columbia 2003, které Boháček v literatuře neuvádí ani v textu necituje; přitom Schiappa předkládá v úvodní části své knihy i elegantní rozbor Platónovy pojmotvorby na základě Perelmanova principu „disociace pojmů“, který skvěle odpovídá právě zkoumanému *sofistovi*/. Chápat myšlenkovou rozrůzněnost sofistického hnutí či působení jako její ústřední rys se mi totiž jeví jako zásadní, a tuto rozrůzněnost doktorand nereflektuje. Další z argumentů, proč Gorgiás podle Boháčka není sofista, zní: „většina přímých výskytů Gorgiova jména u Platóna je součástí exemplárních enumerací /scil. enumerací sofistů/, a tedy pro nás irelevantní /s. 90, 93/ - proč? Proč by tyto enumerace neměly mít svou váhu? Hlavní důvod, proč Gorgiás v domě Kalliově není přítomen, je podle mého soudu jednoduchý: ne proto, že by nebyl sofista, ale prostě proto, že z hlediska tématu a cíle tohoto dialogu není možné „mít dva kohouty na jednom smetišti“ – a ještě k nim Sókrata. /Osobně se domnívám, že Platónův dialog, kde by stály obě ústřední postavy sofistiky vedle sebe, je představitelný, ale vypadal by rozhodně úplně jinak./

Další vážnou otázku představuje autorův způsob četby Platónových dialogů, a to především se zřetelem k jednotlivým sofistům a ke Gorgiovi zvlášť. Přestože v textu je vícekrát poukazováno na Platónovu ironii, řada platónských pasáží, kde jsou sofisté představeni, je čtena bez ní. Ústřední problém tkví samozřejmě v tom, že ironie jako taková je nevykazatelná, buď ji někdo slyší, nebo neslyší, anebo prostě nechce slyšet. Jsem toho názoru – spolu s celým šikem badatelů -, že místa v dialozích, kde se Prodikos označuje jako Sókratův učitel a kde se Sókratés hlásí ke svému žakovství, stejně jako místa, kdy Prodikos Sókrata takzvaně „zachraňuje“ z prekérní situace, do níž se v hovoru dostal, prostě nelze číst vážně; totéž platí pro osobu Hippiovu, a pro Boháčka vskutku „královské“ představení Prótagorovo v domě Kalliově také čtu

v jednoznačně ironickém kontextu, kterému se lze ostatně čtenářsky těžko ubránit, jsou-li všichni sofisté přirovnáváni k homérským stínům mrtvým v podzemí. Celý úsek s měřickým uměním v Prótagorovi /Prot. 351b-358b/, založený na hypotetické hédonistické premise, lze pak v kontextu myšlení této skupiny dialogů, ať už jim budeme říkat jakkoliv, lépe interpretovat jako myšlenkový experiment – nebo jako uplatnění právníkové metody, přestože ovšem „techničtější“ a „racionalističtější“ založení vykladači Platóna /např. Irwin či Nussbaumová/ berou pasáž vážně. Podobně dialog Menexenos nemohu na rozdíl od autora chápat jako vážně míněný rétorický rozklad, ale opět jako ironické předvedení určitého typu řeči, zde epitafií; za závažný argument pro tento způsob čtení považuji především výklad úspěchů Athéňanů ve fiktivní řeči athénských občanů, jež měli padnout za vlast: je zde předložena taková snůška historických pravd, polopravd a ideologických lží, že představit si Athéňana, jenž by toto vše bral vážně, je pro mě osobně krajně obtížné. Pokud nicméně toto pozitivní čtení dialogu odmítneme, řada autorových tezí se ocitne na vahách.

Matoucí je také Boháčkovo čtení právě zmíněného proslovu athénských občanů z Menexena jako promluvy umrlců; v textu dialogu výslovně čteme: „V přítomné chvíli mám povinnost říci, co nám otcové ukládali vyřizovat pozůstalým, kdyby se jim samým něco stalo, když se měli vydat do nebezpečí. Povím vám, i co jsem uslyšel od nich samých i co by vám nyní rádi řekli, kdyby nabyli možnosti ... Ale je třeba mít za to, že slyšíte od nich samých, co budu vyřizovat. Mluvili takto:“ /přel. F. Novotný/. Není tedy řeč o tom, že by výslovně hovořili mrtví či duchové – i když, jak Boháček sám uvádí, tomu tak bylo na scéně athénské divadla, a co víc – což už se v práci nedočteme -, takový diskurz byl rozprostřen po celém Řecku, na místech, kde odpočívali skuteční padlí v boji anebo jen soukromníci, tzn. na náhrobních kamenech a v epitafech, jež se na nich nacházely. Tam přece opravdu hovoří mrtví, je to literární topos řeckých náhrobních nápisů, kdy o sobě mluví sami zemřelí, ať už jednotlivci nebo množství. Tato figura by tedy nebyla ničím novým – přesto, vyjdeme-li z textu dialogu, ji Platón nepoužil. O to nepatřičnější a až k unavení a omrzení čtenáře vedoucí jsou všechny následující „umrlcovské“ odkazy, včetně „umrlce“ Sókrata, kterými se v textu nijak nešetří.

Nevyrovnaným a stranickým způsobem působí také Boháčkovo čtení dialogu Symposion; jestliže je správně poukázáno na to, že jednotlivé promluvy aktérů dialogu představují v podstatě různé diskurzy dosavadního řeckého myšlení, pak jak identifikace Aristofanovy promluvy s promluvou sofistického typu, tak vyzdvížení Agathónovy promluvy jakožto vrcholu všech Sókratových předřečníků působí nepřesvědčivě. Aristofanova řeč je přece promluvou komického básníka, nikoli sofisty – v tom smyslu je také nejpůvodnější a nejvtipnější ze všech dosud proslovených, jak je ostatně vlastní řecké komedii alespoň ve srovnání s tragédií, zakotvenou v mytologické, výjimečně historické tradici. Agathónova řeč působí proti tomu jednoznačně jakožto závislá na

Gorgiovi a jeho Heleně, a jako klimax této části dialogu může být tedy čtena jen Gorgiovi nakloněným čtenářem, kterým autor bezesporu je. I v představení ostatních dialogů je gorgiovská nota akcentovaná přílišně; každému čtenářovi dialogů je sice zřejmé, že bez sofistických protagonistů by se jejich autor neobešel, skoro se chce říci: o čem by potom psal, snad o Parmenidovi a dalších elejských hostech? -, ale ustavičně prosazované gorgiovské čtení se jeví být nadsazené. Naopak – v širší záběru, kterou autor nabízí – chybí rozvedení Prótagorových myšlenek uskutečněné v Theaitetu, a stejně tak pozornost věnovaná celkovému posunu, k němuž dojde v Platónově myšlení v dialogu Faidros, je z hlediska šíře práce a jejího tématu jednoduše příliš malá. Další závažný interpretační problém představuje Boháčkovo pojetí tragiky u Platóna, zejména jeho pochopení platónského Sókrata jako tragické postavy. Tyto teze nahlížím jako ve svém celku opět vykonstruované, přitom vlastní klíč k osobě tohoto „podivínského bosáka“, jak mu říká Patočka, vidím v jeho vlastních slovech na samém konci Symposia: správný tvůrce je ten, který umí psát jak tragédie, tak komedie; a takovýmto tragicko-komickým dílem jsou právě Platónovy dialogy, tudíž jejich ústřední postava v sobě spojuje obojí rysy, on je tímto tvůrcem /ale stejně tak, nebo ještě silněji, je jím Platón/, nepředstavuje tudíž postavu jednoznačně tragickou.

Pozitivním výtěžkem celé práce se tedy jeví zejména dopracování Gorgiovy filosofie, jaké autor započal už interpretací spisu O nebytí ve své diplomové práci. Zde jsou jeho analýzy přesné a minuciézní, jeho schopnost napojit se na argumentační strukturu velkého rétora je obdivuhodná. Je zde také, jak už bylo řečeno, podniknut smělý pokus o propojení tezí z obou ústředních Gorgiových spisů; celá tato analýza se mi jeví jako možná, ale nikoli interpretačně nutná. Domnívám se, že zvláště nahrazení pojmu *areté* novým konstruktem *axiotés* není nutné, neboť *areté* samu lze pochopit vzhledem ke kontextu tradičně, tj. jako vztaženou na skutky, nikoli věci: *pragmata* a *onomata* tvoří klasickou antitezi skutky – slova, nikoli věci – slova; pak ovšem je třeba celou interpretaci znovu promyslet, neboť napojení na povahu *fysis* se stane mnohem méně zřejmé. Další má výtka platí pojetí *doxa* v Heleně: tento pojem je Gorgiou v textu představen mnohem ambivalentněji, než jak je Boháčkem interpretován, a přitom v jeho pojetí představuje jeden z pojmů ústředních. Vůbec snaha o přílišné uspořádání tohoto plovoucího uchopení *fysis* je patrná např. v přiložených schématech, která považuji za dosti nešťastná, zejména právě schémata vztahující se ke Gorgiově filosofii.

Také překlad Chvály Heleny je místy /zvláště § 8, 10, 16, 19/ násilný; ukazuje se, že překládat takovýto velmi umělý, až artistní způsob stavby věty je krajně obtížné. Věty jako: „ihned se naplní hrůzou celá duše, takže se mnohdy mnozí vyjeveně dávají na úprk, aniž by ohrožen hrozně byl jejich krk“ působí úplně jinak, než jak jejich autor zřejmě zamýšlel, a vyžadují při překladu jinou strategii.

Ani představení Ísokrata jakožto od Gorgii přímo odvozeného myslitele nepovažuji za přesvědčivé: jak ostatně autor sám podotýká, Ísokratovo pojetí je mnohem více poplatno tradici a tradiční morálce než myšlení Gorgiovo.

V práci dále nacházíme celou řadu všeobecných paušalizujících a jednostranných soudů /výše uvedený bod 5/, která lze snad číst jen jako důsledek stranického vidění autorova, např.: „Homérská epika je úchvatně popisná a ne nijak zvlášť přesvědčivá, její účinek nespočívá v apelu na zdravý rozum posluchačů, ale ve vtažení do zvláštního epického bezčasí, světa homérských héroů“ /s. 166/. Samotná tato věta by si zasloužila rozbor /proč by měly Homérovy básně apelovat na zdravý rozum posluchačů? co je to epické bezčasí? skutečně je tato epika jen popisná? proč se autorovi nejeví být přesvědčivá?/; jinde se jedná o zkratkovité soudy typu: Sókratés je demokrat, protože jeho působiště je Agora /s. 304, pozn. 800/, atd.

Kromě toho se v práci vyskytují komentáře a stesky zcela obecného rázu, např. stran výuky matematiky na českých školách, stran kuchařství a skladby jídla atp., které nemají v disertaci své organické místo. Naproti tomu východiska zkoumání, jež by jistě zasluhovala důstojnější místo v celé práci, uvádí autor v poznámce pod čarou uprostřed práce /s. 253, pozn. 649/.

Co se týče stylu, práce je psána jazykem, který usiluje o terminologickou přesnost, ale zároveň barevnost až barvitost a nebojí se bohaté, někdy přímo košaté metaforiky; je však přitom přetížena bombastickými spojeními typu: „zlatníkem božského jádra hrubé sókratovské elenktiky je Platón sám“ /s. 364/, a také mnohačetným opakováním již řečeného, jako by se čtenáři muselo vše neustále připomínat: purpurovost, purpurový atp. jsou výrazy jednoznačně nadužívané, stejně jako už zmiňovaní umrlci, a ve výčtu by se dalo pokračovat. Čteme zde výrazy jako „svévůle“, „zvně“ /první najdeme u Vrchlického, druhý je novotvar/ – proč? Tyto stylové kvality jsou zjevně stylovým záměrem autora, stěží je však lze okomentovat jinak, než jak to učinil Aristotelés na adresu Gorgiovu ve třetí knize Rétoriky, neboť nepůsobí čtenářskou libost, ale vice versa.

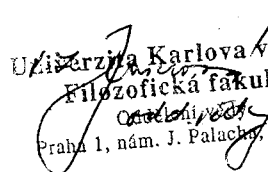
Poslední nedostatek představuje řada přestupků vůči interpunkci /zdá se, jako by doktorand některá interpunkční pravidla ani neovládal/, svérázné či spíše svévolné užití velkých písmen, množství překlepů, anakolutů, nedodělky atp., které jsem tužkou vyznačila v textu.

Shrňme: předložená práce si stanovila vysoký a snad až příliš obsažný cíl; samotný její záběr je nicméně, přes veškeré a úctyhodné množství prostudovaných textů i literatury k tématu, natolik široký, že se jej podle mého soudu nepodařilo doktorandovi přesvědčivě zvládnout. Přitom přesvědčivost je právě ústřední kvalita logu, na němž se chce každý gorgiovec či alespoň gorgián podílet, a tomto smyslu zde tedy mistr či učedník selhává při použití vlastní zbraně. Nabízí se otázka, zda by nebylo lépe, kdyby se doktorand omezil „pouze“ na dopracování Gorgiovy filosofické pozice, tzn. na skloubení tezí z obou jeho nejvýznamnějších děl, případně by k nim ještě připojil rozbor

Palamédovy apologie, zároveň s konciznějši a argumentačně důkladněji podloženou tezí o ne-sofistovi Gorgiovi, resp. o autorově vlastním pojetí sofistiky; nabízí se také možnost dále rozpracovat Gorgiovo pojetí dynamické fysis na bázi nikoli jen dějinně filosofické, ale jakožto skutečnou alternativu platónské pozice, o což jde zřejmě autorovi v první řadě. Proto mi také není jasné, proč je v celé práci zmíněna afinita mezi Gorgiovou fysis a hérakleitovským logem jen v jediné poznámce pod čarou, a proč není srovnání obou těchto přístupů věnováno více místa. Toto vše by, domnívám se, rozsah disertační práce bohatě naplnilo, umožnilo by to zároveň soustředit se přesněji na daná témata – a střet Platóna s Gorgiovým pojetím mohl zůstat tématem další, ostatně také velmi obsáhlé práce.

Přes všechny uvedené výtky považuji předloženou disertační práci za vyhovující nárokům, jaké jsou na ni kladeny, a doporučuji ji k obhajobě.

Sylva Fischerová

Uživatelská Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Praha 1, nám. J. Palachy, 116 38